

ULTIMATUMAS IR PASKUTINIS VYRIAUSYBĖS POSĖDIS

LIETUVOS NEPAPRASTOJO PASIUNTINIO IR ĮGALIOTOJO MINISTRO MASKVOJE L. NATKEVIČIAUS PRANEŠIMAS UŽSIENIO REIKALŲ MINISTERIJAI, 1940 06 14

Maskva

1940 m. birželio 14 d.

Konfidencialiai

Birželio 14 d. 11 val. 30 min. Maskvos laiku man paskambino vienas iš Molotovo sekretorių, klausdamas, ar p. Ministras Urbšys ir aš galėtume atvykti 11 val. 40 min. į Kremlį. Aš pasakiau, kad p. Ministras Urbšys dabar teatre, surasti ten būtų sunku, o gal jau teatras ir užsibaigė ir jis grįžta. Sakiau, kad aglėtume būti Kremliuje prieš dvyliktą, bet negaliu pažadėti būti 11 val. 40 min. Sugrįžus p. Urbšiu, nuvykome į Kremlį 11 val. 50 min.

P.p. Molotov ir Pozdniakov pasisveikino su mumis. P. Molotov, paprašęs sėsti, pasakė, kad jis turįs labai svarbų pareiškimą Lietuvos vyriausybei padaryti.

Jis perskaitė čia jau pridėdamus ultimatyvius reikalavimus, būtent:

1) Kad tučtuojau būtų paduoti teisman vidaus reikalų ministras p. Skučas ir saugumo departamento direktorius p. Povilaitis, kaipo tiesioginiai kaltininkai provokacinių veiksmy prieš sovietų garnizoną Lietuvoje.

2) Kad tučtuojau būtų sudaryta Lietuvoje tokia vyriausybė, kuri sugebėtų ir būtų pasiruošusi užtikrinti dorovingą vykdymą Sovietų-Lietuvių savitarpinės pagalbos pakto ir griežtą Pakto priešų sudraudimą.

3) Kad tuoj būtų aprūpintas laisvas praleidimas į Lietuvos teritoriją sovietų karinių dalinių patalpinimui jų svarbesniuose Lietuvos centruose kiekyje, pakankamam, kad aprūpinti galimybę įvykdyti Sovietų-Lietuvių savitarpinės pagalbos sutartį ir nukreipti provokacinius veiksmus, taikomus prieš Sovietų garnizoną Lietuvoje.

Po to, kai reikalavimai buvo mūsų pasiskaityti, p. Urbšys paklausė, ar negalėtų būti terminas pratęstas. Teliko dešimt valandų. Į tai p. Molotov atsakė, kad tai esąs vyriausybės nusistatymas, kurio jis negali pakeisti. P. Molotov teigė, kad, girdi, motyvų nebūtų reikalo perduoti, o tris punktus galėtumėte greitai užsišifruoti ir gauti atsakymą iki 10 valandos ryto. „Kokį neduotumėte atsakymą, vis vien Sovietų kariuomenė įeis Lietuvon“, – pridėjo Molotov.

Pasiteiravome, kokį skaičių kariuomenės Sovietai norėtų įvesti. P. Molotov atsakė, kad tris keturis korpusus.

P. Urbšys paklausė, ar iš dabartinės vyriausybės visi nariai yra jam nepriimtini.

P. Molotov pasakė, kad ne visi jam nepriimtini, bet kad dabartinei vyriausybei nepasitiki, o dėl naujos tektų susitarti. „Mums svarbu, kad ir Lietuvos vyriausybė būtų prosovietiška, kaip mūsų yra proletuviška“, – sakė p. Molotov. Dabartinė vyriausybė nesuprato padėties ir dar dabar nesupranta, o be to, ji Sovietams nedrauginga, rengusi yra provokacijas. P. Urbšys bandė aiškintis sakydamas, kad ir jis vyriausybės yra narys, bet nežino, kad vyriausybė būtų dariusi provokatoriškų veiksmy.

Neaišku, sakėme, koku būdu atiduoti teisman p.p. Skučą ir Povilaitį. P. Molotov atsakė, kad jeigu Jūsų juristai neras straipsnio, tai mūsų juristai pagal Lietuvos kodeksus paieškos straipsnio, kad ir už išdavystę. – Tai juk yra tikri Lietuvos reikalų išdavikai, – pridūrė.

Klausėme, ar jau 10 val. Sovietų kariuomenė pradėtų žygiuoti į Lietuvą. Į tai p. M[olotov] atsakė, kad ne. Į paklausimą, ar apie įvedimą kariuomenės galima būtų tartis, p. Molotov nepaneigė, bet davė suprasti, kad jie elgsis taip, kaip jiems tinka.

Atsiveikindamas p. Urbšys pasakė, kad jis, kaip spalių 10 d. pakto dalyvis ir pasirašėjas, apgailestauja, kad tas paktas per aštuonis mėnesius prie tokio finalo privedė, ir kad jis prisibijo dėl Lietuvos likimo.

Į tai p. Molotov atsakė, kad Lietuvos likimui kaip tik gresia ne kas kitas, kaip jos pačios provokatoriai.

Pasikalbėjimas truko dvidešimts minučių.

P r i e d u: šio rašto 7 nuorašai ir p. Molotovo pareiškimas.

Dr. L. Natkevičius

Pasiuntinys

Kalba netaisyta.

Lietuvos okupacija ir aneksija, 1939–1940: Dokumentų rinkinys, Vilnius: „Mintis“, 1993, p. 254–256.

LIETUVOS NEPAPRASTOJO PASIUNTINIO IR ĮGALIOTOJO MINISTRO MASKVOJE L. NATKEVIČIAUS PRANEŠIMAS UŽSIENIO REIKALŲ MINISTERIJAI, 1940 06 16

Maskva, 1940 m. birželio 16 d.

K o n f i d e n c i a l i a i

B i r ž e l i o 15 d.

I. Pas p. Molotov 9 val. 40 min.

7 val. ryto p. Turauskas pranešė, kad Vyriausybė priima SSSR reikalavimus. Pati gi atsakymo forma paliekama p. Urbšio nuožiūrai.

9 val. rytą paskambinom į Narkomindel, klausdami, ar galime būti tučtuojau priimti Sovnarkomo Pirmininko, nes atsakymą reikėjo duoti 10 val. ryto. Gavę teigiamą atsakymą, į Kremlį nuvykome 9 val. 40 min.

P. Urbšys pareiškė, kad Lietuva priima Sovietų tris reikalavimus. Dėl p[unkto] 2 jau galys dabar pranešti, kad vyriausybė atsistatydino ir Respublikos Prezidentas pavedė generolui Raštikiui suformuoti naują vyriausybę.

P. Molotov atsakė, kad dėl asmenų tektų susitarti. Gen. Raštikis, kaip premjeras, jiems nėra priimtinas. Greitai išvyks į Lietuvą p. Pozdniakov ir ten su juomi vietoje galima bus klausimą aptarti. P. Raštikis buvo palankus Sovietams spalių derybų metu, bet tai nereiškia, kad jis galėtų būti ministru pirmininku. Reikėtų nužiūrėti asmenį „boleje vidnogo“.

Dėl p[unkto] 3, būtent įvedimo Sovietų kariuomenės į Lietuvą, buvo pareikštas pageidavimas tai atlikti susitarus su mūsų kariuomenės daliniais. Buvo norėta Sovietų dalinių įėjimo klausimą įstatyti į susitarimo vėžes.

P. Molotov pareiškė, kad Sovietų kariuomenė dar šiandien būsianti įvesta į Lietuvą.

Sovnarkomo Pirmininkas klausė, su kuo iš mūsų pusės gali tartis dėl kariuomenės įžengimo. P. Urbšys atsakė, kad geriausiai būtų tartis su generolu Vitkausku, kariuomenės vadu.

Dėl p[unkto] 1 p. Molotov klausė, ar jau suimti p. Skučas ir Povilaitis? Į tai atsakėme, kad žinių neturime.

P. Molotov pabrėžė, kad dar teks pasimatyti kai kuriuos klausimus aptarti.

Sugrįžę painformavome vyriausybę apie atliktą žygį ir p. Molotovo reagavimą į mūsų pareiškimus (telegrama 265–266).

[...]

Dr. L. NATKEVIČIUS

Pasiuntinys

Kalba netaisyta.

Jakubčionis A., Knezys S., Streikus A. *Okupacija ir aneksija (1940–1941)*, Vilnius: „Margi raštai“, 2006, p. 72–74.

BUVĘS ŽEMĖS ŪKIO MINISTRAS JUOZAS AUDĖNAS. ATSIMINIMAI APIE PASKUTINĮ VYRIAUSYBĖS POSĖDĮ

Merkys perskaitė šiuos bolševikų reikalavimus gana liūdnu ir net drebančiu balsu. Iš kiekvieno jo tarto žodžio tryško susijaudinimas. Perskaitęs viską, sustojo. Jautėsi, kad bolševikų grėsmė jo nebuvo pergaltota ir dėl jos savo nuomonės nesusidaryta. Užsiviešpatavo nyki tylą. Prieš tokius baisius reikalavimus niekas nebuvo greitomis pasiruošęs ką nors pasakyti ir, suprantama, niekas ir nenorėjo pradėti kalbėti.

Nors per paskutines tris savaites bolševikai buvo prisigalvoję mūsų vyriausybei visokių kaltinimų, bet kad jau jie kėsintųsi visiškai krašto okupacijai, su tuo posėdžio dalyviai dar nebuvo susigyvenę ir anksčiau tokio galimo įvykio nesvarstę.

[...]

Bet šiame Lietuvos valstybės lemiamame posėdyje Merkys buvo visai kitoks, negu kitados. Jis vengė bet su kuo sueiti, savo mintis vienu ar kitu klausimu dėstyti. Matėsi esąs visai priblokštas, siaurai užsidaręs ir net svaidąsį nejaukiais žvilgsniais. Atsisėsti pasirinko tolokai kampe stovintį krėslą ir jame giliai susmuko.

[...]

Iš prezidento buvo laukta ko nors daugiau, negu įrodinėjimų, kad sovietai neturi teisės kištis į mūsų vidaus reikalus. Būtų buvę pravartu išgirsti galimos okupacijos įvertinimo, pasiruošimo gelbėti tai, kas dar galima išgelbėti, be to, ir tolimesnės Lietuvos padėties įvertinimo. Deja, tokios analizės jis nepadarė. Matyt, ir jis pats tokių klausimų nebuvo anksčiau nei svarstęs, nei pergalvojęs.

[...]

K.Bizausko karšta ir energinga kalba, reikalaujanti, kad Merkys atsistatydintų, atrodė, lyg lengvapėdiška pažiūra. Argi sovietų ultimatumą reikia vertinti, kap Merkio vadovaujamos vyriausybės nevykusią politiką Sov. S-gos atžvilgiu? Bizauskas negalėjo nežinoti ko nors apie Maskvos-Berlyno sutartį Lietuvos sąskaiton. Be to, jis nuo pat Nepriklausomybės atstatymo akto paskelbimo, kurį ir pats pasirašė, visą laiką buvo valstybinio gyvenimo viršūnėje, ypač tarptautiniuose darbuose.

Po Bizausko kalbos ir Smetonos replikos užstojo dar nejaukesnė tylą. Dabar jau turėjome trijų, daugiausiai politikoje patyrusių, vyrų visai skirtingas nuomones. Tas dar labiau kėlė nervų įtampą, dar labiau vertė susikaupti, dar labiau kontroliuoti savo mintis ir jausmus, dar giliau pažvelgti į Lietuvai grėšiančią prarają.

BUVĘS KRAŠTO APSAUGOS MINISTRAS KAZYS MUSTEIKIS. ATSIMINIMAI APIE PASKUTINĮ VYRAUSYBĖS POSĖDĮ

Raštikis sutiko sudaryti naują vyriausybę. Vadinas, nuo šio momento jis dalyvauja posėdyje, kaip būsimosios vyriausybės pirmininkas.

Aš paprašiau žodžio. Pakartojęs savo anksčiau pareikštą nuomonę, kad ultimatumą reikia atmesti ir gintis, paprašiau Prezidentą, kad jis leistų pasisakyti naujam Ministrui pirmininkui.

Raštikis atsakė: „Krašte yra įgulos. Gintis būtų neįmanoma. Reikia visus reikalavimus priimti ir nesipriešinti“.

Man pasidarė pikta. Neprašęs žodžio pasakiau: „Anksčiau – duok pinigų, pinigų, o dabar bijom šautuvą pakelti“.

Bizauskas vėl pradėjo karščiuotis ir raginti greičiau ultimatumą priimti, nutraukti tardymo komisijos darbus, tai ir rusai padarys mums nuolaidų ir sušvelnins savo reikalavimus. Jokantas kalbėjo labai trumpai. Jis sakė: „Jeigu taip, tai paimkim ir pasipriešinkim“. Vitkauskas, padilinęs sėdimąją kėdę, sakė, kad jis pritariaš Raštikio nuomonei, jog gynimasis būtų neįmanomas, kai krašte yra įgulos.

Valstybės kontrolierius Šakenis pasakė: „Vis dėlto geriau būtų pasipriešinti“.

Prezidentas griežtai pareiškė, kad jis pirmojo ir trečiojo punktų priimti nesutinkąs. Jis atsistojo ir pasakė, kad išeinąs. Kilo sąmyšis, prašyta, kad pasilikty. Prezidentas atsisėdo. Prezidentas sakė, kad jeigu nesipriešinama, tai jis, protesto ženklan, savo pareigas pagal konstituciją perduos Ministrui pirmininkui ir pats išvažiuos pailsėti. Sakė, kad negalys pasilikti krašte, nes tokiu atveju rusai priverstų jį pasirašyti visokių dokumentų ir tuo pačiu subolševikinti Lietuvą.

Naujų pasiūlymų nebuvo. Merkys, visą laiką nė žodžio neprataręs, atsistodamas rankomis sudavė per kelius ir pasakė: „Aš manau, kad pirmąjį ir antrąjį punktą reikia priimti, o dėl trečiojo - naujam pirmininkui reikia vykti į Maskvą tartis“.

Taigi mintis dėl pasipriešinimo buvo palaidota. Tada aš pasiūliau nors protestą pareikšti.

Prezidentas: „Būtinai“.

Raštikis: „Tas nieko nepadės. Nereikia rusų erzinti jokiais protestais. Mums reikės su jais dirbti, todėl reikia rodyti daugiau nuoširdumo“.

Taip birželio 15 d., 7 val. ryto, buvo baigtas paskutinis Nepriklausomos Lietuvos Ministrų Tarybos posėdis.

Jokių balsavimų nebuvo, bet visi dalyviai buvo prašomi pareikšti savo nuomones.